

گزاشته‌ها

فصلنامه اطلاع‌رسانی در حوزه نقد و تصحیح متون، نسخه‌شناسی و ایران‌شناسی
دوره سوم، سال هفتم، شماره یکم و دوم، بهار - تابستان ۱۴۰۱ [انتشار: زمستان ۱۴۰۲]

مؤسسه پژوهشی میراث مکتوب، سی سال تلاش • معرّفی کهن‌ترین نسخه چهارمقاله نظامی عروضی، کتاب قرن هشتم هجری / امیر ارغوان • شاعران کجچی: خانواده‌ها، شعر و اشکال حمایت در آذربایجان و فراتر از آن (قرن چهاردهم تا هفدهم) / کریمت ورنو، ترجمه: مهدی رحیمپور • کتیبه دوزخانه زلمسکورت / احسان شیرازی، با همکاری ایگور انستراخ • پندنامه انوشیروان: دست‌نویسی نویافته از منظومه امیرالشعرا برهانی نیشابوری / مهدی طهباس • یادکرد «خلیج فارس» در قاموس‌های تورات عبری و تلمود / حیدر عبیوس • رساله دموزیات تحریر عبارات / علی بودی • بررسی بیثی از دیوان انوری ایبوردی / محمود علی‌پور • تذکره المعاصرین، تذکره‌ای ناب از سراینندگان فارسی‌سرا / جمیل جالی، ترجمه: انجم حمید • بیثی نویافته از سنایی غزنوی / محسن احمدپوشی • مثل‌ها و کنایات مشترک فارسی و عربی رایج در فلسطین / سهیل باری گنڈو • عارف ایچی یا عارف الحی اصفهانی؟ (ادراکی بر یک بدخوانی از مصحح لطائف الحیال) / محمدمصطفی خاتمی • بررسی کتاب تلفظ در شعر کهن فارسی (اوراست دوم) / مهدی کمالی • برگ‌های کهن از ترجمه پارسی قرآن مجید (قرآن شیرازی) / میلاد یگلدو • نقلی بر کتاب نظامی گنجوی: زندگی و آثار/ مهدی فیروززاد • مختصری درباره شیوه ضبط کلمات زبان‌های ایرانی میانه غربی، ایرانی باستان، هلندی باستان و یونانی به خط فارسی / سید احمدرضا قاسمی • شیوه ضبط واژه‌های متون میخی به خط فارسی / سهیل بنیاد • زندگی و آثار فرانضی زاده محمّدسعید افغانی / نسرته صالح • پاسخی به نوشته عارف نوشاهی درباره فهرست نسخه‌های خطی فارسی کتابخانه کنگره / علی منوری آقانه

شده خوان ز عشق دیرت
کفتی اندر غم رخ لب
با سنی قدر صدق کنت جلال
ما که دارم بره بزه و مضام
کست در دیده دور باب بت
شاه بر تخت جمهرش رای
که بطفت نمای رنجیبال
کنت باوی سنی هک کل روی
هر زمانه ترا ندیدم
پریان چون گنینه بر کنای
پندراست تا بعد قاف
که سبزه جوان و پسنبل روی
پست رامی دراز در پیشت
کر چه دایم که دل شود بر شیت

فهرست

سرخن

مؤسسسه پژوهشی میراث مکتوب: سی سال تلاش ۵-۶

جستار

- معرفی کهن‌ترین نسخه چهارمقاله نظامی عروضی، کتابت قرن هشتم هجری / امیر ارغوان ۷-۱۸
 شاعران کججی: خانواده‌ها، شعر و اشکال حمایت در آذربایجان و فراتر از آن (قرن چهاردهم تا هفدهم) /
 کریمستف ورنر: ترجمه: مهدی رحیم‌پور ۱۹-۳۵
 کتبه دوزبانۀ زلمکوت / احسان شواربی: با همکاری ایگنو اشتراوخ ۳۶-۵۵
 پندنامه انوشیروان: دستنویسی نویافته از منظومه امیرالشعرا برهانی نیشابوری / مهدی طهماسبی ۵۶-۶۹
 یادکرد «خلیج فارس» در قاموس‌های تورات عبری و تلمود / حیدر عیوضی ۷۰-۷۲
 رساله رموزات تحریر عبارات / علی بوذری ۷۳-۷۸
 بررسی بیتی از دیوان انوری ابیوردی / محمود عالی‌پور ۷۹-۸۱
 تذکره المعاصرین، تذکره‌ای نایاب از سرایندگان فارسی‌سرا / جمیل جالبی: ترجمه: انجم حمید ۸۲-۸۹
 بیتی نویافته از سنایی غزنوی / محسن احمدوندی ۹۰-۹۲
 مثل‌ها و کنایات مشترک فارسی و عربی رایج در فلسطین / سهیل یاری گلدزده ۹۳-۹۵
 عارف ایجی یا عارف الحی اصفهانی؟ (درنگی بر یک بدخوانی از مصحح لطائف الخیال) / محمدصادق خاتمی ۹۶-۹۷

نقد و بررسی

- بررسی کتاب تلفظ در شعر کهن فارسی (ویراست دوم) / مهدی کمالی ۹۸-۱۱۴
 برگ‌های کهن از ترجمه پارسی قرآن مجید (قرآن شیرانی) / میلاد بیگدلو ۱۱۵-۱۲۳
 نقدی بر کتاب نظامی گنجوی: زندگی و آثار / مهدی فیروزیان ۱۲۴-۱۳۲

پژوهش‌های دبالتی

- مختصری درباره شیوه ضبط کلمات زبان‌های ایرانی میانه غربی، ایرانی باستان، هندی باستان و یونانی به
 خط فارسی / سیداحمدرضا قائم‌مقامی ۱۳۳-۱۳۷
 شیوه ضبط واژه‌های متون میخی به خط فارسی / سهیل دلشاد ۱۳۸-۱۴۶

ایران در متون و منابع عثمانی (۲۶)

- زندگی و آثار فرائضی‌زاده محمدسعید افندی / نصرالله صالحی ۱۴۷-۱۴۹

دبارة نوسازی پیرین

- پاسخی به نوشته عارف نوشاهی درباره فهرست نسخه‌های خطی فارسی کتابخانه کنگره /
 علی صفری آق‌قلعه ۱۵۰-۱۵۵

سالنامه
میراث
میراث

(۱۳۷۲-۱۴۰۲)

عارف ایجی یا عارف الحی اصفهانی؟ (درنگی بر یک بدخوانی از مصحح لطائف الخیال)

محمدصادق خاتمی

پژوهش‌گر پسادکتري زبان و ادبیات فارسی، دانشگاه شیراز
m.s.khatami92@gmail.com

(پایان تألیف: ۱۰۲۴ق) و کاروان هند نیز به نام حکیم عارف آمده، از لطائف الخیال حذف شده و اشعار عارف ایجی به شاعری مجهول نسبت یافته است.

مؤلف تاریخ تذکره‌های فارسی که پس از معرفی لطائف الخیال، فهرست شعرای این تذکره را بر اساس نسخه شماره ۴۳۲۵ کتابخانه و موزه ملی ملک برشمرده، ابتدا از سخنوران فارس و توابع فارس و سپس گویندگان اصفهان به ترتیب یاد کرده است؛ اما نگارنده در اواخر فهرست بخش اخیر دریافت که نام «عارف ایجی» در شمار سخنوران اصفهان آمده و گلچین معانی در حاشیه همان صفحه، درباره عارف نوشته است: «از مردم ایگ شبانکاره

و داخل توابع فارس است» (گلچین معانی، ۱۳۶۳: ۹۱/۲). عجیب است که صاحب لطائف الخیال با آن که ابتدا به درستی نسبت «ایجی» را برای حکیم عارف آورده، او را به اصفهان نیز نسبت داده است. شاید بتوان این لغزش را با گفته نویسنده تاریخ تذکره‌های فارسی پیوند داد که عارف دارابی شیرازی «از احوال شعرای ماضی چنان که باید، اطلاعی نداشته و... مولد و موطن بعضی از شعرای مشهور را نمی دانسته و به خطا نوشته است» (همان: ۸۷). در این جا، سه بیت مذکور آورده شده و از رهگذر عرفات العاشقین، انتساب آن‌ها به حکیم عارف اثبات شده است:

چه فکر راه و چه منزل؟ نه یعقوبم نه پروانه
نه شمعی در لگن، نه یوسفی در کاروان دارم

(دارابی اصطهباناتی، لطائف الخیال، ملک: ۱۴۸پ)

این بیت بدون اختلاف در عرفات العاشقین آمده است (اوحدی بلیانی، ۱۳۸۹: ۵/۲۸۴؛ نیز رک. گلچین معانی، ۱۳۶۹: ۸۴۷/۲).

دلی گشاده چو دریا، سری چو گردابم
تنی چو کشتی صد جا شکسته در آبم

(دارابی اصطهباناتی، لطائف الخیال، ملک: ۱۴۸پ)

این بیت در عرفات العاشقین آمده و بیت دیگری نیز بدان افزوده شده است:

شکم ز نان و لیب از آب سیر و حرص فزون
چو توشه‌دان گدایان و کشت میرابم

مصراع دوم در متن چاپی عرفات العاشقین به صورت «چو

از جمله سخنوران نغزگوی سده‌های دهم و یازدهم هجری که صاحب لطائف الخیال^۱ (تألیف ۱۰۷۶-۱۰۷۸ق) از او یاد کرده، حکیم عارف ایجی / ایجی^۲ (۹۷۶-۱۰۳۵ق) است. راقم سطور به سبب پژوهشی درباره حکیم عارف، به متن چاپی لطائف الخیال رجوع کرد، اما نام او را در این تذکره به صورت «عارف الحی اصفهانی»^۳ یافت (رک. دارابی اصطهباناتی، ۱۳۹۱: ۴۰۳/۱)؛ بنابراین به دست‌نویس مورد استفاده مصحح اثر، یعنی نسخه شماره ۴۳۲۵ کتابخانه و موزه ملی ملک، که به گفته گلچین معانی (۱۳۶۳: ۹۱/۲)، در زمان حیات مؤلف نوشته شده و عارف دارابی شیرازی^۴ خود در آن دست برده است^۵، رجوع کرد و دریافت که مصحح لطائف الخیال، «عارف ایجی اصفهانی» را به اشتباه «عارف الحی اصفهانی» خوانده و در نتیجه، ذکر «عارف ایجی اصفهانی» و سه بیت از او که در عرفات العاشقین

۱. برای آگاهی بیش‌تر درباره لطائف الخیال رک. نقوی، ۱۳۴۷ش/۱۹۶۸م: ۲۰۲-۲۰۹؛ گلچین معانی، ۱۳۶۳: ۸۷/۲-۱۰۵.

۲. برای آگاهی بیش‌تر درباره او رک. رازی، ۱۳۷۸: ۱۳۷۸-۱۷۳/۱-۱۷۴؛ سیستانی، تذکره خیرالبیان، مجلس: ۲۹۸-۲۹۸پ؛ اوحدی بلیانی، ۱۳۸۹: ۵/۲۸۳۶-۲۸۴۱؛ فخرالزمانی قزوینی، ۱۳۴۰: ۶۲۸-۶۴۰؛ مینای آزادانی اصفهانی، ۲۰۰۷: ۳۸-۴۰؛ گلچین معانی، ۱۳۶۹: ۸۳۹/۲-۸۵۰.

۳. اصل (این جا و دیگر موارد): اصفهانی (شاید «صفاهانی» خوانده شود). کاتب لطائف الخیال در بیش‌تر موارد، نسبت «اصفهانی» را به صورت «صفهانی» کتابت کرده است (برای نمونه رک. دارابی اصطهباناتی، لطائف الخیال، ملک: ۱۴۵؛ ۱۴۶؛ ۱۴۹ و...).

۴. به باور صفا (۱۳۷۰: ۵) (بخش سوم) (۱۷۹۱)، عارف دارابی شیرازی شاید تا اوایل سده دوازدهم هجری زیسته باشد. برای آگاهی بیش‌تر درباره او رک. همان: ۱۷۹۱-۱۷۹۳؛ گلچین معانی، ۱۳۶۹: ۸۵۰/۲-۸۵۴.

۵. نیز رک. نقوی، ۱۳۴۷ش/۱۹۶۸م: ۲۰۹.

- سیستانی، حسین بن غیاث‌الدین محمود. تذکره خیرالبیان. دستنویس شماره ۹۲۳ کتابخانه مجلس. کتابت ۱۰۸۷ ق.
- صفا، ذبیح‌الله (۱۳۷۰). تاریخ ادبیات در ایران. تهران: فردوس - نشر نما.
- فخرالزمانی قزوینی، عبدالنبی (۱۳۴۰). تذکره میخانه. با تصحیح و تنقیح و تکمیل تراجم به اهتمام احمد گلچین معانی. تهران: شرکت نسبی حاج محمدحسین اقبال و شرکاء.
- فیروزیان‌حاجی، مهدی (۱۳۹۸). «عارف ایچی». در: دانشنامه زبان و ادب فارسی در شبه‌قاره. زیر نظر محمدرضا نصیری. تهران: فرهنگستان زبان و ادب فارسی. ج ۵/ ص ۳۷۵-۳۷۷.
- گلچین معانی، احمد (۱۳۶۳). تاریخ تذکره‌های فارسی. تهران: کتابخانه سنایی.
- _____ (۱۳۶۹). کاروان هند. مشهد: مؤسسه چاپ و انتشارات آستان قدس رضوی.
- مینای آزادانی اصفهانی، محمدصادق بن محمدصادق (۲۰۰۷). صبح صادق (مطلع دوازدهم). مقدمه و تصحیح سید امیرحسن عابدی. علیگر: انتشارات انستیتوی تحقیقات فارسی دانشگاه اسلامی علیگر.
- نقوی، سید علیرضا (۱۳۴۷ ش / ۱۹۶۸ م). تذکره نویسی فارسی در هند و پاکستان. تهران: مؤسسه مطبوعاتی علمی.

خوشه چین ز گدایان کشت سیرابم» ضبط شده است (رک). اوحدی بلیانی، ۱۳۸۹: ۲۸۴۱/۵؛ نیز رک. گلچین معانی، ۱۳۶۹: ۸۴۹/۲.

***

در پایان، اشاره به دو نکته بایسته است:

- نخست این‌که فیروزیان‌حاجی (۱۳۹۸: ۳۷۵/۵) نیز، هرچند نسخه شماره ۴۳۲۵ کتابخانه و موزه ملی ملک را در دست داشته، مانند مصحح لطائف الخیال، «عارف ایچی اصفهانی» را «عارف الحی اصفهانی» خوانده و سپس این نام را «ظاهراً تصحیف ایچی اصطهبانی» (همان‌جا) دانسته؛ حال آن‌که پیداست کاتب، نسبت عارف را به صورت «ایچی» و نه «الحی» کتابت کرده است:

عارف الحی اصفهانی

- دیگر آن‌که در صبح صادق نیز «حکیم عارف ایچی» به صورت «حکیم عارف الحی» ضبط شده است (رک). مینای آزادانی اصفهانی، ۲۰۰۷: ۳۸، که چون اصل نسخه این اثر در دسترس نگارنده نیست، نمی‌تواند گفت که این اشتباه حاصل لغزش کاتب نسخه است یا بدخوانی مصحح صبح صادق.

منابع

- اوحدی بلیانی، تقی‌الدین محمد بن محمد (۱۳۸۹). عرفات العاشقین و عرصات العارفين. تصحیح ذبیح‌الله صاحبکاری، آمنه فخر احمد؛ با نظارت علمی محمد قهرمان. تهران: میراث مکتوب - کتابخانه مجلس.
- دارابی اصطهباناتی، محمد بن محمد. لطائف الخیال. دستنویس شماره ۴۳۲۵ کتابخانه و موزه ملی ملک. کتابت سده ۱۲ ق.
- _____ (۱۳۹۱). تذکره لطائف الخیال. تصحیح یوسف بیگ باباپور. با مقدمه سید صادق حسینی اشکوری. قم: مجمع ذخائر اسلامی - کتابخانه و موزه ملی ملک - کتابخانه مجلس.
- رازی، امین احمد (۱۳۷۸). تذکره هفت اقلیم. تصحیح، تعلیقات و حواشی سید محمد رضا طاهری «حسرت». تهران: سروش.

گزارش

Table of Contents

Editorial

The Written Heritage Research Institute: Thirty Years of Endeavour..... 5-6

Articles

- A Review of the Oldest Manuscript of Nizami-ye 'Arūzī's *Chahar Maqala* (The Four Treatises), Copied in the 8th Century AH. / **Amir ARGHAVAN** 7-18
- The Kujujī Poets: Families, Poetry, and Forms of Patronage in Azerbaijan and Beyond (Fourteenth to Seventeenth Centuries) / **Christoph WERNER**; Translated by **Mehdi RAHIMPOUR** 19-35
- The Bilingual Inscription of Zalamkot / **Ehsan SHAVAREBI**; with a contribution by **Ingo STRAUCH** 36-55
- Anūshīrvān's Pand-Nāma (Book of Wisdom); A Newly-Found Manuscript of Amīr-Al-Shu'arā, Burhāni-yi Nayshābūrī's Composition / **Mehdi TAHMASEBI** 56-69
- The Mention of the Persian Gulf in Dictionaries of The Hebrew Bible and Talmud / **Heidar EIVAZI** 70-72
- Resāle-ye *Rumūz-i Tahrīr-i 'Ibārāt* (A Treatise on the Use of Punctuation in Writing) / **Ali BOUZARI** 73-78
- A Study on a Couplet of Anvarī's *Diwan* (Collection of Poems) / **Mahmoud ALIPOUR** 79-81
- Tazkirat-Al-Mu'āsirīn* (Memoirs of the Contemporaries): An Obscure Memoir of Persian Poets / **Jamil JALEBI**; Translated by **Anjom HAMID** 82-89
- A Newly-Found Couplet of Sanā'ī / **Mohsen AHMADVANDI** 90-92
- Shared Persian and Arabic Adages and Allusions Commonly Used In Palestine / **Soheil YARI GOLDARREH** 93-95
- 'Arif-i Īji or 'Arif-Al-Hay Isfahāni (A Contemplation on an Erroneous Reading by The Editor of *Latā'if-Al-Khīyāl* (Subtleties of Imagination)) / **MohammadSadegh KHATAMI** 96-97

Reviews and Critiques

- A Review of *Pronunciation in Classical Persian Poetry* (Second Edition) / **Mehdi KAMALI** 98-114
- Old Folios of a Quran Translation In Persian (The So-Called Shīrānī Quran) / **Milad BIGDELOU** 115-123
- A Review of *Nizami-ye Ganjawā: Life and Works* / **Mehdi FIROUZIAN** 124-132

Essays on Research

- Notes on the Transliteration of Middle Iranian, Old Iranian, Sanskrit, and Greek Words into Persian Script / **Seyyed AhmadReza QAEMMAQAMI** 133-137
- Cuneiform Texts in Persian Script: Transliteration and Transcription / **Soheil DELSHAD** 138-146

Iran in Ottoman Texts and Sources (25)

- Life and Works of Muhammad Sa'id Efendi / **Nasrollah SALEHI** 147-149

On the Previous Articles

- A Response to 'Arīf Naushahi's Article on *The Library of Congress Catalogue of Persian Manuscripts* / **Ali SAFARI AQ-QALEH** 150-155

Gozaresh-e Miras

98 - 99

Quarterly Journal of Textual Criticism,
Codicology and Iranology
Third Series, vol. 7, no. 1 - 2, Spring - Summer 2022
[Pub. Winter 2024]

Proprietor:

The WRITTEN HERITAGE RESEARCH INSTITUTE

Managing Director & Editor-in-Chief:

Akbar Irani

General Editor:

Masoud Rastipour

Managing Editor:

Younes Taslimi-Pak

Cover:

Mahmood Khani

Print:

Miras

No. 1182, Enghelab Ave.,
Between Daneshgah St. & Abureyhan St.,
Tehran, Iran

Postal Code: 1315693519

Tel: 66490612, **Fax:** 66406258

Website: www.mirasmaktoob.com

E-mail: gozaresh@mirasmaktoob.ir

Table of Contents

Editorial

The Written Heritage Research Institute: Thirty Years of Endeavour..... 5-6

Articles

- A Review of the Oldest Manuscript of Nizami-ye 'Arūzī's *Chahar Maqala* (The Four Treatises), Copied in the 8th Century AH. / Amir ARGHAVAN 7-18
- The Kujujī Poets: Families, Poetry, and Forms of Patronage in Azerbaijan and Beyond (Fourteenth to Seventeenth Centuries) / Christoph WERNER; Translated by Mehdi RAHIMPOUR 19-35
- The Bilingual Inscription of Zalankot / Ehsan SHAVAREBI; with a contribution by Ingo STRAUCH 36-55
- Anūshīrvān's Pand-Nāma (Book of Wisdom); A Newly-Found Manuscript of Amīr-Al-Shu'arā, Burhāni-yi Nayshābūrī's Composition / Mehdi TAHMASEBI 56-69
- The Mention of the Persian Gulf in Dictionaries of The Hebrew Bible and Talmud / Heidar EIVAZI 70-72
- Resāle-ye Rumūz-i Tahrīr-i 'Ibārāt (A Treatise on the Use of Punctuation in Writing) / Ali BOUZARI 73-78
- A Study on a Couplet of Anvarī's *Diwan* (Collection of Poems) / Mahmoud ALIPOUR..... 79-81
- Tazkirat-Al-Mu'āsirīn* (Memoirs of the Contemporaries): An Obscure Memoir of Persian Poets / Jamil JALEBI; Translated by Anjom HAMID 82-89
- A Newly-Found Couplet of Sanā'ī / Mohsen AHMADVANDI 90-92
- Shared Persian and Arabic Adages and Allusions Commonly Used In Palestine / Soheil YARI GOLDARREH 93-95
- 'Arif-i Īji or 'Arif-Al-Hay Isfahāni (A Contemplation on an Erroneous Reading by The Editor of *Latā'if-Al-Khīyāl* (Subtleties of Imagination)) / MohammadSadegh KHATAMI 96-97

Reviews and Critiques

- A Review of *Pronunciation in Classical Persian Poetry* (Second Edition) / Mehdi KAMALI 98-114
- Old Folios of a Quran Translation In Persian (The So-Called Shīrānī Quran) / Milad BIGDELOU..... 115-123
- A Review of *Nizami-ye Ganjawi: Life and Works* / Mehdi FIROUZIAN 124-132

Essays on Research

- Notes on the Transliteration of Middle Iranian, Old Iranian, Sanskrit, and Greek Words into Persian Script / Seyyed AhmadReza QAEMMAQAMI 133-137
- Cuneiform Texts in Persian Script: Transliteration and Transcription / Soheil DELSHAD 138-146

Iran in Ottoman Texts and Sources (25)

- Life and Works of Muhammad Sa'id Efendi / Nasrollah SALEHI 147-149

On the Previous Articles

- A Response to 'Arīf Naushahi's Article on *The Library of Congress Catalogue of Persian Manuscripts* / Ali SAFARI AQ-QALEH 150-155